

СУЧАСНА ПОЕТИЧНА ГРАФІКА

Досліджено графічні особливості сучасної української поезії, зроблено спробу систематизації та класифікації елементів поетичної графіки, з'ясовано їхній функційний потенціал.

Ключові слова: графіка, графічна актуалізація, буква, шрифт, поетичний текст.

Исследованы графические особенности современной украинской поэзии, сделана попытка систематизации и классификации элементов поэтической графики, рассмотрен их функциональный потенциал.

Ключевые слова: графика, графическая актуализация, буква, шрифт, поэтический текст.

The article researches graphic peculiarities of modern Ukrainian poetry. It attempts to systematize and classify key elements of poetic graphics and examines their functional potential.

Keywords: graphics, graphic actualization, letter, font, poetic text.

У сучасних українських поезіях, у яких текст давно перестав бути самодостатнім, значну роль відіграє їхнє графічне оформлення. У поетичних тестах, де будь-яка одиниця є потенційно експресивною, графічна структура має особливе естетичне навантаження. Графіка – це особливий код, що зберігає й передає інформацію в тому текстовому вигляді, який є адекватним для сприйняття читачем.

Останнім часом через функційне послаблення ритмічного, інтонаційного, фонетичного рівнів значно зростає роль елементів графічного рівня в поетичних творах [4, с. 70–71]. Іноді графічний поділ на вірші залишається єдиним сигналом приналежності тексту до поезії.

Вивченню елементів графіки присвячені праці багатьох мовознавців (О. О. Вялікової, Ю. М. Лотмана, Д. О. Суховій, В. І. Чепурних та ін.), однак окремих лінгвістичних досліджень сучасної української поетичної графіки поки що не існує, що й зумовлює актуальність запропонованої роботи. Отже, вивчення графічної структури поетичних текстів є перспективним і відповідає сучасним тенденціям розвитку лінгвістичної науки.

У пропонованій статті маємо на меті здійснити аналіз засобів сучасної поетичної графіки та продемонструвати їхні функційні можливості. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: розглянути графічну структуру сучасної поезії; систематизувати різноманітні графічні засоби в поетичних текстах; визначити їхній функційний потенціал. Матеріалом дослідження стали збірки сучасної української поезії: «Дві тонни: антологія поезії двотисячників», «Літпошта», «ЛяЛЯК (Львівська літературна криївка)», «Метаморфози. 10 українських поетів останніх 10 років».

Розглядаючи графіку сучасної поезії, зазначимо, що проаналізовані нами тексти підтверджують думку щодо нового ставлення митців до графічної структури вірша. Сучасну літературну ситуацію мовознавець Д. О. Суховій пропонує називати «новою графічною ідеологією» [8]. Завдяки графічній структурі відбувається постійний процес актуалізації тексту, конденсації в словесних знаках кількох значень.

У сучасній поезії основною тенденцією, пов'язаною з графікою, є відсутність у текстах розділових знаків та великих літер, що робить текст графічно нейтральним, надає форми внутрішнього монологу, потоку свідомості, наприклад:

*ця птаха славна
птаха віща
така як пава
та трохи вища [2, с. 266].*

При сприйманні сучасних поетичних текстів, на думку спадає вислів відомого італійського футуриста Філіппо Томазо Марінетті: «Слова, вивільнені від розділових знаків, осяють одне одного, схрестять свої магнетизми... Писані букви вкажуть читачеві на слова, які синтезують переважну аналогію» [1, с. 110]. Відсутність знаків пунктуації – популярний засіб графічного оформлення сучасних поетичних текстів, який називають «фірмовим знаком» автора чи літературної течії [7, с. 90].

Поряд із повною чи частковою відсутністю пунктуації поети широко вживають можливості параграфеміки. Так, надмірне авторське використання пунктуаційних засобів посилює емоційне забарвлення висловлення, наприклад:

*де ти тер тер тер,
так і тепер
треш треш треш
дерево, на якому живеш!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!! [3, с. 190].*

Ненормативне використання пунктуації обумовлене слабкою функційною можливістю традиційного мовного набору розділових знаків для повноцінного вираження індивідуального смислу поетичних творів [8]. Уживання крапки після кожного слова уповільнює сприйняття тексту, зосереджує увагу читача на кожній лексемі, наприклад:

*стіл. мовчанка. дихання. військо. долоня. пам'ять. пройтися
трішки. втома.*

*кімнату перебути. ремонт залишити історикам. вечір. стіл.
дихання без квартирки [2, с. 102].*

Аналогічна функція досягається ненормативним використанням тире, що автономізує кожен мовну одиницю, ужиту між пунктуаційними знаками, наприклад:

*– і вже – по волокнах – перебрано – простір –
і вже – пережовано – наскрізь – повітря – в
нім – кожен – замацано – кіло – і деци – і
сантиметри – і просто – простісінькі – метри [3, с. 217].*

Існує традиція надавати великим літерам семантичної чи структурної обумовленості, що підтверджує відсутність у більшості авторів текстів з великими літерами на початку кожного поетичного рядка. Так, сучасними авторами практикується написання великої літери в середині слова, наприклад:

*Люди об'єднуються, щоб вирішувати проблеми.
алЕ дилеми трилеми квадралеми та інші лемі...
самі собі вигадУємо
чи пак вигадУємо [5, с. 115].*

Цікавим прийомом є використання капіталізації, тобто написання слів великими літерами, що вживається для надання додаткового символічного й оцінного забарвлення:

*Але на загал нам доволі добре
вдається маскуватися,
і не всім відомо
Що насправді посеред нас живуть
СПРАВЖНІ Люди [5, с. 124].*

У наведеному тексті автор уживає капіталізацію для вираження сильної емоції, що надає текстовому елементу особливої експресії. Іноді за допомогою такого написання слова отримують у тексті варіативне прочитання, пор.:

*бачиш як з чорної скрині
тонкими нитками проростає ласкавий сніг
як вуха рудої вівчарки
всотують мокрі звуки березневого потойбіччя
разом із кашлем ГОСПОДАря [3, с. 22].*

Подібну функцію виконують в аналізованих поезіях лексеми *на півНІЧ* [3, с. 271], *СУМісність* [3, с. 204], *подумаЛОСЬ* [3, с. 14] та ін., реалізуючи потенціал автономності частини слова.

Прийом автономізації пов'язаний із наступним синтезом автономних мовних одиниць і можливістю трансформації графічної структури вірша. Результатом цього є вживання в досліджених поетичних текстах голофрастичних конструкцій, тобто написання слів разом, які поєднують майже необмежену кількість мовних знаків, наприклад:

*неманікогоасвітло
горить-бабанеля-
неманікогоасвітло
горить/нікогонем
аєкрапаєдоц/увім
кненесвітлозатопи
тьквартиру/нікого
немаєасвітловідкр
ите/нікогонемаєас
онцегорить [2, с. 5].*

У наведеній поезії написання слів разом прибирає межі між ними, поетичний твір складають випадково поєднані й розірвані слова. Автор ускладнює сприйняття вірша, єдиним засобом членування тексту виступає скісна риска, що автономізує частини поезії як речення.

Різновидом голофразису вважають написання слів через дефіс, що може поєднувати різні частини мови з будь-якими типами синтаксичних зв'язків. Дефісний запис допомагає митцеві об'єднати мовні одиниці в єдиний поетичний образ, наприклад:

*А тиша, тиша, що так надовго взяла в облогу
тебе-й-мене –
зробилась звукоізоляційною оббивкою моху [2, с. 42].*

Також дефіс використовується в межах одного слова, поділяючи його на склади з метою уповільнення читання й посилення експресії:

*І скільки не живи в автомат режимі,
І як не переборюй їдучий бром,
У тебе розвивається о-дер-жи-мість,
Попелюшчин синдром [5, с. 98].*

Аналогічну мету переслідують поети, які використовують пробіли й розриви всередині однієї лексеми, наприклад:

*ти ж вечорами пишеш той ти...
... хий стогін вижаний дохлий стогін
аби взагалі щось писа...
... ти [2, с. 174].*

Іноді такі переноси всередині слів надають текстові варіативного прочитання, у цій ситуації розуміння графічної структури є не менш важливим, ніж рецепція слів у поезії:

*я не повім вам чорне з мого щоденни...
...К. землеміром не був і не бачив абсур...
...думаєш янгольським виттям або шедевра...
...ми в березневу кору вростем а всю...
...дивну і згірклу весну в поміжсоння соня...
...хитко зроста застуда...туди...туди... [2, с. 176].*

У поданій поезії три крапки в кінці кожного рядка вказують на незавершеність, обірваність тексту, а початок наступного рядка є продовженням обірваного слова й водночас початком нового. Схожі тексти є спробою авторської рефлексії над асоціативним полем літер.

Крім пунктуації та букв, засобом графічної актуалізації виступає також зміна шрифту, найчастіше це використання курсиву. У поетичних текстах курсив уживають із метою виділення експресивного центра у вірші, напр.:

*У землю кричу. Струснула вагона.
Нічний монітор – з мезоліту –
Вигойдує янголів...
Степ – у агонії...
Я без тебе не можу жити!!! [3, с. 134]*

(курсив авторський. – В. К.).

Завдяки курсиву виділений фрагмент тексту зберігає відносну автономність, привертає увагу читача й має яскраво виражену емоційність. Традиційною функцією курсиву є передача в тексті чужого мовлення, наприклад:

приємна дівчина їх зустріла
і навіть зі свого плеча зняла дала
сказала: *на*
меряй ета більшая размер [2, с. 283]

(курсив авторський. – В. К.).

Використання жирного шрифту функційно дорівнює вживанню курсиву: для додаткової акцентуації й експресивного виділення слів, зокрема:

голосів у моїй голові без ліку
такий збіг
*я їх **чую***
така розбіжність [2, с. 147].

Засобом графічної актуалізації виступає введення в текст знаків інших семіотичних систем. Сучасні поетичні тексти ілюструють вплив Інтернет-дискурсу на авторську свідомість, що підтверджує вживання емотиконів, або «смайликів», характерних для Інтернет-спілкування, наприклад:

ділися з ближнім своїм навіть
якщо воно не твоє! ☺ [6, с. 206].

У поетичному тексті емотикони виконують емоційну функцію і є компенсаторами елементів паралінгвістики. Крім емотиконів, близькість до Інтернет-спілкування доводять й інші графічні засоби, наприклад:

позабувши про те, що з ними не вип'єш кави,
залишати листа у порожній пивній пляшчині,
щоб вони – тільки очі бетонні свої відчинять –
розгорнули його цегляними _до_пліч руками [5, с. 162].

Додатковими засобами параграфеміки слугують підкреслення й закреслення частин тексту. Закреслення слова змінює його інформативність та стилістичний потенціал, дає читачеві можливість вибору прочитання поетичного тексту, наприклад:

там де ти ~~перехиляєш~~ перегортаєш останнього кукля
за останньою ~~кранлею~~ крапкою починається текст [6, с. 211].

Підкреслення частини тексту виділяє його експресивно й протиставляє іншим елементам поезії:

Побудь зі мною, доки вщухне ніч,
забудьмо про страхи інтегрування.

Тобі здалось,
Тебе ніхто не кличе.

Поперек горла стала кістка гральна... [3, с. 198].

Загалом будь-яке виділення поетичного тексту виступає як засіб привернення уваги читача до незвичного авторського стилю.

Наведені вище поезії підтверджують думку про те, що стандартний запис поетичного тексту для більшості сучасних поетів стає «маргінальним» [8]. Графічна структура використовується авторами аналізованих текстів з метою оновлення поетичного мовлення. Так, збільшений інтерліньяж, тобто вертикальний пробіл, уживається для підкреслення інтонації, змінює динаміку прочитання тексту, актуалізує його візуальне сприйняття, наприклад:

пора
додому
бо

на годиннику
стрілки

перестигли [3, с. 271].

За допомогою подібної графіки передається додаткова інформація, читач залучається до індивідуально-авторської картини світу. Через графічну структуру читач сприймає систему авторського мислення, його комунікативний простір.

Отже, серед основних рис сучасної поетичної графіки можна виділити такі:

- нові принципи організації поетичного тексту;
- зміни у вживанні буквених і пунктуаційних знаків;
- відхід від традиційних графічних норм.

При цьому варто зазначити, що засоби графічної актуалізації поліфункційні, а одна й та ж функція в різних текстах може реалізуватися за допомогою різних графічних елементів. Наприклад, з метою посилення експресивного потенціалу мовної одиниці може вживатися й зміна шрифту, і капіталізація, і вертикальний пробіл,

і закреслення. Усі зазначені графічні засоби приводять до ускладнення сприйняття поетичного тексту, який не розрахований на розуміння пересічним масовим читачем. Перспективу подальших розвідок окресленої проблеми вбачаємо в порівнянні графічних особливостей текстів різних поетичних жанрів, в аналізі використання засобів графічної візуалізації представниками різних гендерних і вікових груп.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. **Гур'єва В.** Графічний образ у поезії Е. Е. Каммінгса / В. Гур'єва // Вісник Черкаського ун-ту: Сер. «Філологічні науки». – 2010. – Вип. 188. – С. 104–113.
2. **Дві тонни:** антологія поезії двотисячників / [упоряд. Б.–О. Горобчук, О. Романенко]. – К.: Маузер, 2007. – 304 с.
3. **Літпошта:** збірка молоді поезії, і не тільки... / [упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський]. – К.: Вид-во Жупанського, 2009. – 317 с.
4. **Лотман Ю. М.** Анализ поэтического текста. Структура стиха / Ю. М. Лотман. – Л.: Просвещение, 1972. – 272 с.
5. **ЛяЛЯК.** (Львівська літературна криївка): антологія поезії 2000 рр. / [упоряд. М. Шунь]. – Львів: Піраміда, 2010. – 264 с.
6. **Метаморфози.** 10 українських поетів останніх 10 років: збірка / [уклад. С. Жадан]. – Х.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. – 272 с.
7. **Рева Н.** Засоби графічного оформлення тексту / Н. Рева // Наукові записки: Сер. «Філологічні науки (мовознавство)». – Кіровоград: РВВ Кіровоградського держ. педагогічного ун-ту, 2010. – Вип. 89 (5). – С. 88–92.
8. **Суховой Д.** Графика современной русской поэзии [Електронний ресурс] / Дарья Суховой. – Режим доступу: <http://www.levin.rinet.ru/>

Надійшла до редколегії 16.02.2013